

تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی بر مفهوم حقوقی بزه
دیدگی دانش آموزان در نهاد فرهنگی آموزش و پرورش
در ایام شیوع ویروس کووید-۱۹
(صفحات ۹۹ تا ۱۲۶)

DOR:20.1001.1.17358663.1401.17.52.4.1

نوع مقاله: پژوهشی

بهرام نیک بخش^۱ * علی حمیدی^۲ * مهرا ن حافظی بیرگانی^۳

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۱۴

دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۸

چکیده

بزه دیدگی دانش آموزان یکی از مسائل مهم جامعه ایران است. هدف پژوهش حاضر بررسی بزه دیدگی دانش آموزان در ایام شیوع ویروس کووید-۱۹ و عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر آن در کلان‌شهر اهواز است. پژوهش حاضر از نوع پیمایشی و با کمک تحلیل معادلات ساختاری و رگرسیون چندگانه از طریق نرم‌افزارهای *pls-smart3* و *spss25* انجام گرفته است. با استفاده از ابزار پرسشنامه، داده‌های لازم از طریق ۳۸۴ نفر دانش‌آموز در نواحی چهارگانه آموزش و پرورش کلان‌شهر اهواز به روش خوشه‌بندی چندمرحله‌ای جمع‌آوری گردید. تمام ابعاد متغیر اجتماعی (اعتماد، همسالان، بعد خانوار، خشونت و طلاق عاطفی) در سطح ۰/۰۵ دارای رابطه‌ی معنی‌دار و مثبت با متغیر وابسته بزه دیدگی است. متغیرهای جمعیت شناختی (سن، جنس، رشته تحصیلی و نوع مدرسه) با متغیر بزه دیدگی در همین سطح دارای ارتباط معنی‌دار هستند. ولی ارتباط ابعاد مربوط به متغیر اقتصادی (شغل، تحصیلات و درآمد) بر متغیر بزه دیدگی تأیید نشد. خروجی مدل و ضرایب رگرسیون استاندارد شده نشانگر میزان تأثیر متغیر عوامل اجتماعی (۰/۹۹۷)، عوامل جمعیت شناختی (۰/۰۳) بر متغیر بزه دیدگی است. همچنین مقدار ضریب تعیین (۰/۰۰۶-)، بیان‌کننده عدم تبیین واریانس عوامل اقتصادی بر «متغیر بزه دیدگی دانش‌آموزان» است. تفاوت مقادیر پیش‌بینی از واقعیت در هر سه متغیر اجتماعی، اقتصادی و بزه دیدگی مطابق دستورالعمل Q2-PREDICT مناسب ارزیابی گردید.

واژگان کلیدی: بزه دیدگی، عوامل اجتماعی، عوامل اقتصادی، دانش‌آموزان، کلان‌شهر اهواز.

nikbakhsh.b@gmail.com

۱. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

A.hamidi86@yahoo.com

۲. مربی گروه حقوق، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

mehran_hburgani@yahoo.com

۳. مربی گروه اقتصاد دانشگاه آزاد اسلامی واحد مسجد سلیمان.

۱- بیان مسئله

بزه دیدگی دانش آموزان با تبعات اقتصادی و اجتماعی، یکی از چالش‌های روز اجتماعی به شمار می‌رود. بخصوص اینکه جامعه‌ی ایران، دارای جمعیت جوان است. در این راستا احتمال بزه دیدگی دانش آموزان هم افزایش می‌یابد، چراکه دانش آموزان، بزه دیدگان بالقوه نام دارند و مفهوم بزه دیدگی به معنای مورد قربانی قرار گرفتن در مقابل جرم به شمار می‌رود (چاووشی و همکاران، ۱۳۹۷:۱۴۶). بزه دیدگی نوجوانان، از چالش‌های اجتماعی اقتصادی مهم جامعه‌ی امروزین محسوب می‌شود. چون در سن جامعه‌پذیری هستند و امکان اصلاح و تربیت آن‌ها نیز در این خصوص وجود دارد (جلایی پور و همکاران، ۱۳۸۷:۷۹). چراکه، بزه دیدگی آسیبی است که می‌تواند سلامت اجتماعی جامعه هدف را متأثر سازد (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹:۱۹۱). همچنین، تجربه بزه دیدگی آن‌چنان تأثیری بر افراد بزه دیده می‌گذارد که او را از زندگی قاعده‌مند دور و وی را به مرحله‌ی نابودی می‌کشاند. به‌طور کلی، فرد بزه دیده در معنای عام، فرد زیر ۱۸ سال است که در جامعه متحمل و در معرض آسیب قرار می‌گیرد (عباسی، ۱۳۹۸:۳۹۹). در این راستا، حمایت از دانش آموزان جهت ممانعت از ابتلاء به جرم ضروری و بایسته است (حیدرنژاد و جعفری، ۱۳۹۶). همچنین گسست خانوادگی مؤلفه‌ای است که بر بزه دیدگی افراد تأثیرگذار است (آذین فر، ۱۳۹۸). نهادهای اجتماعی جامعه‌پذیر، مثل نهاد های خانواده و آموزش و پرورش در جلوگیری از بزه دیدگی افراد نقش مهمی دارند (فاطمی و همکاران، ۱۳۹۴:۳۶).

بزه دیدگی علاوه بر اینکه مشکلاتی را برای گروه سنی دانش آموز به همراه دارد، مخاطرات اجتماعی زیادی را برای جامعه خواهد داشت. همین موضوع جامعه شناسان را به تبیین و حل مسئله‌ی بزه دیدگی به‌عنوان یک چالش اجتماعی ترغیب می‌نماید (صفاری و همکاران، ۱۳۹۹:۱۶۱). یافته‌های بزه دیده شناسی روشن ساخت که برخی از افراد در یک طیف سنی خاص (دانش آموزان) بیش‌تر از دیگران در معرض آسیب بزه دیدگی قرار می‌گیرند. در این راستا عوامل مؤثر بر بزه دیده گی عبارت است از: اختلال و انحراف در نهاد خانواده، ضعف فیزیکی، عوامل فرهنگی، فقدان آگاهی، تجربه و ضعف خودکنترلی و آداب و رسوم غلط (داداش خواه، ۱۳۹۲:۱۳۹) و حاجی ده آبادی، (۱۳۹۷:۴۸۶). در نتیجه، بزه دیده فردی است که به خاطر اتفاقات بیرونی جامعه با ریشه‌های

اقتصادی و اجتماعی مورد آسیب قرار گرفته و محتاج کمک دیگران است. بزه دیدگان افرادی هستند که مورد سوءاستفاده‌های مجرمانه قرار می‌گیرند و در نهایت آسیب‌های روانی و جسمانی نصیب آنان می‌شود (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۷: ۴۸۲). در هم‌نوایی با پژوهش حاضر که در ارتباط با دانش آموزان مقطع متوسطه است، بر حسب تحقیقات پیشین، بزه دیدگی دانش آموزان موارد زیادی را به خود اختصاص می‌دهد. چون مطابق با نظریه‌ی «کنترل هیرشی»، حضور دانش آموزان در مدرسه می‌تواند به‌خودی‌خود یک سری رفتارهای غیر هم‌نویانه را شکل دهد. بنابراین، نظارت بر رفتار دانش آموزان، آموزش در مورد گزارش دهی نوع بزه دیدگی و پیشگیری آن، از مهم‌ترین راهکارهای حمایت از بزه دیده گان دانش آموز است (ساداتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۷).

هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر بزه دیدگی دانش آموزان در ایام شیوع ویروس کرونا با تکیه بر نظریه‌های مرتبط جامعه‌شناسی است. بنابراین، در این تحقیق، مسئله‌ی مورد بررسی بزه دیدگی نوجوانان دانش آموز و این که کدام فاکتورهای اجتماعی و اقتصادی با مسئله‌ی بزه دیدگی دانش آموزان در ایام شیوع ویروس کووید-۱۹ (اسفند ۱۳۹۸ تا کنون)، دخیل و مرتبط است؟ یکی از ضرورت‌های مربوط به تضمین آینده کشور، سلامت اجتماعی و روانی دانش آموزان برای ایفاء نقش سازنده است. چرا که، دانش آموزان سرمایه‌های ارزشمند جامعه می‌باشند و سلامت روح و روانی آنان ضامن سلامت جامعه است. در این راستا، تحقیق در مورد پدیده بزه دیدگی دانش آموزان بسیار مفید و دارای ضرورت است تا از این طریق بتوان چالش‌ها را شناسایی و از این طریق عمل کرد. همچنین می‌توان مشکلات جامعه و خصوصاً نسل دانش آموزان را شناسایی و مرتفع نمود، تا آنجا که بتوان یک استراتژی مناسب برای پیشبرد اهداف علمی و فرهنگی جامعه ترسیم نمود (اسکندری، ۱۳۹۶: ۱۸۶). از سویی دیگر، دوران نوجوانی (دانش آموز) که آن را به‌نوعی تولد دوم نامیده‌اند، دوران اوج هیجانات و پیامدهای روحی و روانی است که متخصصان رفتاری این دوران را، دوران طوفان و فشار می‌نامند.

بنابراین موضوع پژوهش حاضر، موضوع روز جامعه و دارای ضرورت کارکردی می‌باشد تا با شناخت عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر بزه دیدگی دانش آموزان بتوان

ریشه‌ی بسیاری از بزهکاری‌های اجتماعی را در شیوع ویروس کووید-۱۹ شناسایی و با به‌کارگیری روش‌های علمی مناسب، جامعه را به‌سوی یک نسل دارای سلامت روحی و روانی متعادل پیش برد. همچنین بزه دیدگی به‌عنوان یک مسئله‌ی اجتماعی مورد توجه جامعه‌شناسان می‌باشد و به همین میزان نیز سلامت اجتماعی دانش‌آموزان دارای اهمیت و ضرورت است. چرا که، در هر کشوری نوجوانان دانش‌آموز بخش غالب جمعیتی را تشکیل می‌دهند. چنانچه به این طیف جمعیتی اهمیت داده نشود، آینده‌ی کشور از این حیث به خطر خواهد افتاد، زیرا نوجوانان آینده‌سازان کشور هستند (رضایی، ۱۳۹۵: ۱۱۶). بنابراین، پیشگیری از بزه دیدگی دانش‌آموزان مقطع متوسطه، یکی از ضروریات جامعه است و با توجه به احتمال بزه دیدگی این نسل و پیامدهای اجتماعی و اقتصادی ناشی از آن، جلوگیری از این پدیده، امری مهم و ضروری است. در این راستا، کنترل و دخالت مدرسه برای دانش‌آموز می‌تواند از بزه دیدگی آنان جلوگیری نماید (شیری، ۱۳۹۸: ۳۳۵). چون آثار سوء بزه بر این طیف سنی مخرب‌تر است و بیشتر از سایر گروه‌های اجتماعی در معرض بزه دیدگی قرار دارند، بنابراین محتاج توجه بیشتر از سوی نهادهای مرتبط هستند (صفاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۳). پژوهش‌هایی که تاکنون در زمینه‌ی حمایت از بزه دیدگان دانش‌آموز انجام شده است، مؤید این نکته است که حمایت از آنان، بسیاری از پیامدهای بزه را بر روی آنان و جامعه کاهش خواهد داد؛ اما نکته‌ی بسیار مهم آن است، که اگر بزه دیدگان دانش‌آموز مورد حمایت جامعه قرار نگیرند، شاید این بزه دیدگی ممکن است منجر به انحرافات اجتماعی در رفتارهای بعدی آنان شود.

چون آینده‌ی دانش‌آموزان با این نوع بزه دیده‌گی به نابودی کشیده می‌شود. بنابراین پرداختن به این موضوع دارای اهمیت است، چرا که، بزه دیدگی نوجوانان، باعث خلل در رشد روانی آنان می‌شود و در جسم و روان فرد بزه دیده اضطراب و استرس ایجاد می‌نماید (ساداتی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵۷).

همچنین ضرورت شناخت عوامل زمینه‌ساز بزه دیدگی دانش‌آموزان آن است که، باید از حیث اجتماعی و روانی در سلامت کامل به سر ببرند تا بر این اساس آینده‌ی آن‌ها تحت تأثیر تبعات آسیب‌های این دوران سرنوشت‌ساز در کنار مشکلات روانی و اجتماعی شیوع ویروس کووید-۱۹ قرار نگیرد. بنابراین پژوهش حاضر، با شناسایی

دلایل اقتصادی و اجتماعی بزه دیدگی دانش آموزان، می‌تواند به افزایش سلامت اجتماعی و روانی آنان در آینده منجر شود. چرا که، اهمیت دارد عوامل مرتبط با بزه دیدگی دانش آموزان طی یک پژوهش میدانی دقیق و قابل‌اعتماد مورد شناسایی و بررسی قرار گیرد. همچنین دلیل انتخاب شهر اهواز به‌عنوان شهر مورد مطالعه این پژوهش نیز این بوده که این کلان‌شهر چند قومیتی در معرض آسیب‌های اجتماعی بی‌شمار قرار دارد و تاکنون پیمایشی در این خصوص در کلان‌شهر اهواز در بین دانش آموزان مقطع متوسطه در ایام شیوع کرونا صورت نگرفته است.

۲- ادبیات پژوهش

۲-۱- ادبیات تجربی

سیدزاده و همکاران (۱۳۹۸)، در تحقیقی با عنوان «عوامل مؤثر بر بزه دیدگی خانوادگی»، نشان دادند که، مورد خشونت قرار گرفتن یک فرد در خانواده به‌مراتب بیشتر از بیرون خانواده است (مدرسه). از نظر کرامتی معز و همکاران (۱۳۹۸)، مهم‌ترین عامل بزه دیدگی نوجوانان، گرایش به شبکه‌های مجازی در فضای اجتماعی است. ساداتی و همکاران (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «علل زمینه‌ساز بزه دیدگی»، نشان دادند که، عامل اقتصادی تأثیر مستقیمی بر بزه دیدگی دارد و در بعد خانوادگی بیشترین میزان بزه دیدگی فرزندان به خاطر رفتار پدران است. اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۷)، مهم‌ترین عوامل اجتماعی مؤثر بر بزهکاری نوجوانان را در نهادهای خانواده، مدرسه و محیط آموزشی، جستجو می‌کنند. همچنین، چاوشی و همکاران (۱۳۹۷)، «عوامل مؤثر بر بزه دیدگی نوجوانان»، را در دو عامل نابودی سرمایه اجتماعی و بسط هرزه‌نگاری می‌دانند. اسکندری (۱۳۹۶)، در تحقیق دیگری با عنوان «بررسی عوامل اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر بزهکاری نوجوانان»، نشان داد که بین متغیرهای اجتماعی، اقتصادی با بزهکاری نوجوانان رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد. در این بین، متغیرهای فقر اقتصادی خانواده، یادگیری اولین بزه و اختلافات خانوادگی رابطه‌ی مستقیم و معنی‌داری دارد. ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «پیشگیری پلیس محور از بزه دیدگی» نشان دادند که، تعامل مثبت پلیس با مدارس به این نکات منجر می‌شود که از یک سو پلیس اطلاعات لازم در خصوص پیشگیری از بزه دیدگی، را ارائه نماید و از

سوی دیگر با تشکیل انجمن‌ها و جلسات برای والدین و کارکنان مدارس، نکات لازم را ارائه می‌داد.

چاووشی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهش خود با عنوان «پیشگیری از بزه دیدگی اطفال در آموزه‌های قرآنی»، به این نتایج دست یافتند که، آیات و روایت‌هایی که حاوی تدبیر هستند، به کارگیری آنان، برای جلوگیری از آماج و بزه دیدگی مؤثر است. همچنین، فاطمی و همکاران (۱۳۹۵)، عدم نظارت والدین و دل‌بستگی به خانواده، بیشترین تأثیر را بر بزه دیدگی نوجوانان خواهد داشت.

غفاری و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان، «عوامل مرتبط با بزهکاری نوجوانان دانش‌آموز» به این نتیجه دست یافتند که با افزایش نظارت و کنترل والدین، انسجام بیشتر خانواده، میزان هنجارمندی افزایش یافته، در نتیجه فرد با هنجارهای جامعه هم‌نوا می‌گردد. همچنین، قریشی و همکاران (۱۳۹۵)، مهم‌ترین عامل اجتماعی مؤثر بر بزه دیدگی نوجوانان را در اعتیاد و عدم کنترل والدین دانستند. فیروزجائی و همکاران (۱۳۹۳)، نقش خشونت خانواده و تأثیر آن بر دانش آموزان را مورد تأیید قرار دادند. مهدوی و همکاران (۱۳۹۱)، نیز بیان کردند که علت بزه دیدگی، عدم کنترل از سوی خانواده است. صادقی و همکاران (۱۳۹۰)، راهکارهای ساختاری را به‌عنوان استراتژی‌های اصلی کاهش بزه دیدگی و مقابله با جرم بیان می‌دارند، همچنین، وجود نابسامانی‌های اجتماعی و اقتصادی نظیر بیکاری و فقر را در کنار ویژگی‌های فیزیولوژیک و زیستی، از جمله مهم‌ترین دلایل بزه دیدگی دانش‌آموزان می‌دانند.

جلایی پور و همکاران (۱۳۸۷)، در تحقیقی با عنوان «عوامل اجتماعی مؤثر بر بزه کاری نوجوانان»، نشان دادند که، نوجوانانی که خویش‌تنداری ضعیفی دارند، پیوند اجتماعی آن‌ها نیز ضعیف است.

هونگ^۱ و همکاران (۲۰۲۱)، در تحقیقی تحت عنوان «بزه دیدگی نوجوانان و علائم روان‌تنی: آیا کیفیت رابطه با پدر می‌تواند این ارتباط را خنثی کند؟»، به این نتایج دست یافتند که، رابطه‌ی نوجوانان با والدین به‌عنوان یک عامل محافظتی در برابر هرگونه بزه حمایت می‌کند. بنابراین نوجوانانی که از حمایت والدین برخوردار هستند کمتر مورد

¹ hong

قربانی بزه قرار می‌گیرند.

تیموتی^۱ و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «بزه دیدگی در میان دانش آموزان دبیرستانی تگزاس»، به این نتایج دست یافتند که، دانش آموزان دختر دبیرستانی تگزاس که قربانی بزه دیدگی در مدرسه شده‌اند، احتمال بیشتری برای مصرف مواد مخدر دارند. مشاوران مدرسه و مربیان باید از ارتباط و تفاوت‌های جنسی که در هنگام توسعه‌ی برنامه‌های مداخله‌ای برای مقابله با بزه دیدگی در دانش آموزان دبیرستانی وجود دارد آگاه باشند.

هوانگ^۲ (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «بزه دیدگی، خودکارآمدی، ترس از شکست و رفاه ذهنی نوجوانان در چین»، به این نتایج دست یافت که، بزه دیدگی با رضایت از زندگی و احساسات مثبت نوجوانان ارتباط داشت. خودکارآمدی رابطه‌ی بین بزه دیدگی و سلامت روانی را مداخله‌گری می‌نماید و ترس از شکست در زندگی رابطه‌ی بین بزه دیدگی و سلامت روانی و ذهنی نوجوانان را واسطه می‌کند.

ژاو^۳ و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان «جو مدرسه و بزه دیدگی در بین نوجوانان: یک مدل میانجیگری تعدیل‌شده»، به این نتایج دست یافتند که، جو مدرسه با بزه دیدگی نوجوانان چینی ارتباط منفی داشت. عزت‌نفس رابطه‌ی بین جو مدرسه و بزه دیدگی را به‌عنوان یک متغیر مداخله‌گر و تأثیر منفی عزت‌نفس بر بزه دیدگی در پسران بیشتر از دختران بود. همچنین، اندرسون (۲۰۱۲) گزارش داده‌اند که نوجوانان بدون والدین به‌ویژه در زمان ساعات بعد از مدرسه استعداد بیشتری برای روی‌آوری به اقدامات بزهکارانه از خود نشان دادند.

برکویتز^۴ (۲۰۲۰)، در تحقیق خود با عنوان «بزه دیدگی دانش آموزان در مدارس: نقش جنسیت، سطح پایه، پیشینه‌ی اجتماعی - اقتصادی و وابستگی قومی فرهنگی»، به این نتیجه دست یافت که، بزه دیدگی جسمی در بین پسران دانش آموز بیشتر از دختران بود. بزه دیدگی جسمی در بین دانش آموزان کلاس پنجم در مقایسه با کلاس هشتم بالاتر بود. با کنترل وضعیت اجتماعی - اقتصادی، دانش آموزان اقلیت، بزه دیدگی بالاتری داشتند.

¹ timothy

² huang

³ zhao

⁴ Berkowitz

چو^۱ و همکاران (۲۰۱۱)، نهاد خانواده، نقش مستقیم و غیرمستقیم در بزه دیدگی کودکان دارد، به گونه‌ای که کمترین میزان گزارش بزه دیدگی نوجوانان از خانواده‌هایی صورت گرفته که دارای پدران تحصیل کرده، با وضعیت مالی مناسب و دارای خانواده کم جمعیت بوده‌اند.

کارتر هی و میکائیل اوانس (۲۰۰۶)، به بررسی امکان مشارکت بزه دیدگان خشن در بین نوجوانان پرداختند و نشان دادند که نقش نهادهای آموزشی و تربیتی در این خصوص حائز اهمیت است.

۲.۲. ادبیات نظری

نظریه‌های فرآیند و کنترل اجتماعی: این نظریه، بزه دیدگی نوجوانان را بر اساس جامعه‌پذیری افراد طبقه‌بندی می‌کند. بسیاری از افراد تحت تأثیر روابط خانوادگی، روابط با همسالان، تجارب تحصیلی و تعامل با معلم هستند. اگر این روابط دارای تأثیرات مثبت و حمایتی باشد، فرد می‌تواند نقش خود را در جامعه به‌خوبی ایفا کند؛ اما اگر این روابط معیوب باشد، رفتارهای بزه کارانه علیه نوجوانان دانش‌آموز جایگزین می‌شود. همچنین اساس نظریه‌ی کنترل اجتماعی بر اساس امیال نامتناهی انسان استوار است و از این منظر به دیدگاه دورکیم و هابز مرتبط است. این تئوری به عوامل محدود شدن رفتار افراد توجه دارد و می‌پرسد چرا بزه دیدگی اتفاق می‌افتد (غفاری، ۱۳۹۵: ۱۲۳).

نظریه‌ی تضاد: بر این باور است که ساختار اقتصادی و اجتماعی جامعه، رفتار افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به‌خصوص اینکه فرآیندهای جامعه‌پذیری مثل نهادهای خانواده و آموزش و پرورش را در درون ساختار اقتصادی و اجتماعی توضیح دهند. (نظریه‌ی تلفیقی هیرشی و گات فردسون). هیرشی مدعی است که قابلیت تبیین همه نوع بزه دیدگی را در تمام زمان‌ها و مکان‌ها دارد. به همین خاطر تحقیقات او منبع تحقیقات زیادی درباره‌ی بزه دیدگی است. بنابراین این نظریه در کنار نظریه‌ی عمومی بزه بر نوجوانان تمرکز دارد (جلایی پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۵). در نتیجه، با پژوهش حاضر که بر نوجوانان دانش‌آموز کلان‌شهر اهواز تأکید دارد، دارای تکیه‌گاه نظری است. بزه دیدگی دانش‌آموزان به‌عنوان یک مسئله‌ی اجتماعی، انحراف از حالت طبیعی

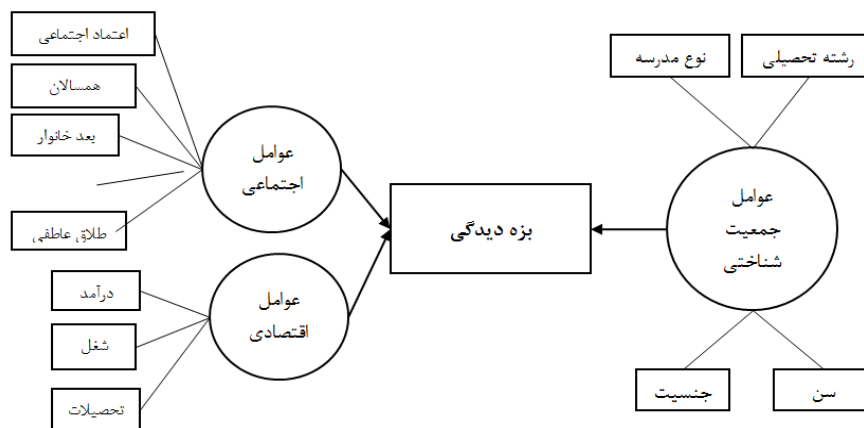
¹ cho

محسوب می‌شود. شرایط زمینه‌ساز بزه دیدگی دانش آموزان شامل پدیده‌های اجتماعی و اقتصادی است؛ که این بزه دیدگی بیانگر ضعف در ساختار اجتماعی و اقتصادی است. بزه دیدگی نوجوانان باعث زیان و خسارت برای جامعه است. در این راستا، در تبیین پدیده بزه دیدگی، نظریاتی وجود دارد که به بررسی آن‌ها پرداخته می‌شود.

نظریه‌ی آنومی: نظریه‌های مربوط به بی‌هنجاری و خانواده، به‌طور کلی در دو سطح کلاسیک و مدرن قابل‌بررسی هستند: نظریات سطح کلاسیک بیشتر متوجه دو نظریه‌پرداز بزرگ یعنی امیل دورکیم و رابرت مرتن است، درحالی‌که نظریات مدرن در سطح خرد شامل نظریه‌ی آنومی و ساختار خانواده ویلیام گود مسئله‌ی بزه کاری نوجوانان دانش آموز از دیدگاه‌های مختلف جامعه‌شناسی مثل ساختارگرایی قرار دارد.

نظریه‌ی خشونت خانگی: پژوهش‌های متعدد نشان می‌دهد که بزه دیدگی نوجوانان دانش آموز غالباً خروجی خشونت خانگی است. خشونت خانگی می‌تواند تأثیرات زیادی بر رفتار فرد بزه دیده داشته باشد. در این راستا، خیلی از نظریه‌پردازان اجتماعی بر رفتارهای بزه دیدگی نوجوانان تأکید دارند. آن‌ها تأکید می‌کنند که فشارهای محیطی، بیشتر بر افراد نوجوان تأثیرگذار است (جلایی پور و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۲). در این راستا و بر اساس پیشینه و مبانی نظری تحقیق، مدل، اهداف و فرضیات پژوهش به شکل ذیل ارائه می‌گردد:

نمودار شماره ۱. مدل نظری پژوهش (استدلال نویسنده)

فرضیات پژوهش

الف) فرضیات جمعیت شناختی

- بین سن دانش آموزان و بزه دیدگی آنان رابطه وجود دارد.
- بین رشته‌ی تحصیلی دانش آموزان با بزه دیدگی آنان رابطه وجود دارد.
- بین جنسیت دانش آموزان با بزه دیدگی آنان رابطه وجود دارد.
- بین نوع مدرسه‌ی دانش آموزان با میزان بزه دیدگی آنان رابطه وجود دارد.

ب) فرضیات عوامل اجتماعی

- بین میزان اعتماد اجتماعی با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین گروه همسالان با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین بعد خانوار با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین خشونت والدین با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین طلاق عاطفی با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.

ج) فرضیات عوامل اقتصادی

- بین تحصیلات والدین با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین درآمد والدین با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.
- بین شغل والدین با بزه دیدگی دانش آموزان رابطه وجود دارد.

تعریف مفاهیم و متغیرهای تحقیق

بزه دیده گی

بزه دیده شخصی است که به خاطر وضعیت اقتصادی و اجتماعی، متحمل پیامدهای دردآور و مشقت باری در زندگی می‌شود که آینده زندگی وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، که عوامل بزه دیدگی به عوامل اقتصادی و اجتماعی مرتبط می‌شود. یکی از عوامل اجتماعی مؤثر در بزه دیدگی، مقوله‌ی سن است. یعنی نوجوانان بیشتر از سایر گروه‌ها در معرض بزه دیدگی قرار دارند (ابراهیمی، ۱۳۹۶:۱۹۶). به عبارت ساده‌تر، بزه دیدگی، خسارت قطعی اجتماعی وارد آمده به یک شخص است (لوپز و همکاران، ۱۳۷۹، به نقل از ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۶:۱۹۸). بزه دیده‌شناسی به بررسی قربانی مستقیم جرم می‌پردازد. در این دانش، شخصیت، خصوصیات اجتماعی و فرهنگی بزه دیده و سهم او در تکوین جرم و رابطه‌اش با مجرم مورد بررسی قرار می‌گیرد (الستی و حسن‌پور، ۲۵:۱۳۸۵).

بزه دیدگی دانش آموزان

این مفهوم به بزه دیدگی دانش آموزان نوجوان توجه دارد. بزه دیدگی دانش آموزان از طریق عواملی نظیر: کج‌روی در محیط خانه، خشونت روانی، خشونت والدین، مصرف مواد مخدر توسط والدین، روحیه تخریب‌گرایی، گسسته‌ای خانوادگی، جامعه‌پذیری ضعیف، گسسته‌ای اجتماعی، فرسایش سرمایه‌ی اجتماعی، تنبیه بدنی، توهین و بدرفتاری، آداب و رسوم غلط بر بزه دیدگی دانش آموزان تأثیر می‌پذیرد. دانش آموزان در مدرسه با آسیب‌های زیادی مواجه هستند؛ شکست تحصیلی و تضاد طبقاتی دانش آموزان در کنار احساس بیگانگی نسبت به تجربیات آموزشی منجر به ایجاد رابطه علی و معلولی بین بزه دیدگی و مدرسه گردیده است (کرسبرگ^۱ و همکاران، ۲۰۰۵: ۶) در کنار نهاد آموزشی، اجتماعی کردن دانش آموزان جزء بدیهی‌ترین و اساسی‌ترین وظایف خانواده است (روزن باوم، ۱۹۷۳: ۱۴۹).

عوامل تأثیرگذار بر بزه دیدگی دانش آموزان

عوامل اجتماعی: جامعه‌شناسان به عوامل مستقیم و غیرمستقیم اجتماعی بر بزه دیدگی نوجوانان توجه نشان دادند و این نقش انکارناپذیر است. اما نمی‌توان بزه دیدگی را تنها بر اساس صرف عوامل اجتماعی توجیه کرد. بررسی‌ها نشان می‌دهد وقتی که در جامعه‌ای آنومیک و بی‌هنجاری وجود داشته باشد، میزان بزه دیدگی به‌خصوص در بین نوجوانان افزایش می‌یابد و برعکس، هر قدر در جامعه قاعده‌مندی وجود داشته باشد، میزان بزه دیدگی در آن جامعه کاهش می‌یابد (اسکندری، ۱۳۹۶: ۱۸۸). باندورا و والترز (۱۹۹۶)، گفته‌اند که بی‌مبالاتی زیاد در تربیت و کنترل رفتار پسران نوجوان توسط والدین به بزه دیدگی آنان منجر می‌شود. به نظر آنان، افرادی که اغلب توسط پدران خود تنبیه بدنی می‌شدند، بیشتر احتمال به دام بزه افتادن را داشتند (اسکندری، ۱۳۹۶: ۱۹۰). بر اساس نظریات مندلسون (۲۰۰۱)، عوامل بزه دیدگی افراد، رفتارهایی که خطر یا فرصت بزه دیدگی را افزایش می‌دهد، مانند رفتارهای نسنجیده اجتماعی بزه دیده است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۹). هانس آبریک (۲۰۰۶)، معتقد است که بین ویژگی‌های اجتماعی و بزه دیدگی، رابطه‌ای وجود دارد (چانگ و استینبرگ^۲، ۲۰۰۶). عدم ادغام اجتماعی،

^۱Krisberg

^۲ Chung, H. L. & Steinberg

بنا بر تعریف گیدنز، مانع فعالیت‌های اجتماعی است. بر اساس این رویکرد، نوجوانان دانش‌آموز به علت عدم ادغام اجتماعی و تردهای ناشی از آن کمتر مورد حمایت و توجه بوده، در نتیجه احتمال بزه دیدگی‌شان افزایش می‌یابد (صادقی و همکاران، ۱۳۹۰: ۴۲). در این خصوص باید گفت که عوامل اجتماعی آنلاین از نظر فرهنگی متفاوت است، به ویژه از منظر اینکه چگونه انواع مختلف منابع اجتماعی آنلاین با واسطه می‌تواند بر منابع اجتماعی - روانی تأثیرگذار باشد (نیک بخش، ۱۴۰۰: ۱۵۷).

عوامل اقتصادی: فقر یکی از عوامل مهم بزه دیدگی در بین نوجوانان است. چون فقر، به وجود آورنده سختی‌ها و ناملایماتی است که انحرافات اجتماعی خروجی آن است. بیشتر محرومیت‌ها و عدم اطمینان اجتماعی زائیده عامل فقر است. بیکاری، بی‌سوادی، جهل، عدم بهداشت کافی و انواع بیماری‌های روحی و جسمی، ریشه در فقر دارد. فقدان مسکن، سوء تغذیه و بهداشت ناکافی نیز که با فقر، ارتباط دارند، از عوامل اقتصادی مهم بزه دیدگی به شمار می‌آیند (اسکندری، ۱۳۹۶: ۱۸۹). در این راستا، فاطمی (۱۳۹۴)، عوامل اقتصادی نظیر: شغل، تحصیلات و درآمد (شاخص SES) و بعد خانوار را بر بزه دیدگی نوجوانان دانش‌آموز تأثیرگذار دانست. منظور از شاخص SES، موقعیتی است که فرد نسبت به دیگران در سلسله‌مراتب اجتماعی می‌تواند کسب نماید و ارزشی است که جامعه برای نقش خاصی در نظر می‌گیرد. هر سنجه‌ای که می‌کوشد افراد را بر مبنای شاخص‌هایی چون: شغل، درآمد و تحصیلات طبقه‌بندی کند، عبارت است از میزان کسب علم و دانش از طریق آموزش‌های رسمی که منجر به کسب مدرک رسمی و قانونی می‌شود. یکی از نظریاتی که می‌تواند در تبیین و درک بزه دیده‌گی نوجوانان، تأثیرگذار باشد، نظریه‌ی سلسله‌مراتب نیازهای مازلو است. مطابق این نظریه، شرط لازم برای رسیدن به سطح مطلوبی از کارآیی اجتماعی، ارضاشدن نیازهای اولیه و اساسی است (بت و همکاران، ۲۰۰۹: ۲۶۲).

۳- روش پژوهش

روش تحقیق، مجموعه‌ای از قواعد نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها و کشف مجهولات است (خاکی، ۱۳۸۸: ۱۷). روش تحقیق پژوهش حاضر از نوع توصیفی و پیمایشی است. در این نوع پژوهش، رابطه‌ی میان متغیرهای چندگانه (جمعیت شناختی، اجتماعی و

اقتصادی) بر اساس اهداف پژوهش بررسی گردید. همچنین، با توجه به اینکه پژوهش، از نوع تحقیقات کمی می‌باشد و در تحقیقات کمی اصالت با محیط داده می‌شود، بنابراین جامعه آماری بر حسب ابعاد اصلی (اقتصادی و اجتماعی) در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهرستان اهواز در دوران شیوع ویروس کووید-۱۹ مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. روش به کاررفته برای اجرای پژوهش حاضر از نوع پیمایش با بهره‌گیری از ابزار پرسشنامه بوده که به لحاظ ژرفایی، پهنای و به لحاظ زمانی، مقطعی است. در این راستا، جامعه‌ی آماری پژوهش، کلیه‌ی دانش آموزان ۱۳ الی ۱۸ سال کلان‌شهر اهواز در مقطع متوسطه (مشغول به تحصیل) به تعداد ۶۴۶۹۱۳ نفر می‌باشد. حجم نمونه بر اساس جدول کرجسی و مورگان ۳۷۴ نفر انتخاب شد و همچنین جهت نمونه‌گیری، از روش نمونه‌گیری احتمالی خوشه‌ای چندمرحله‌ای (متناسب با حجم) استفاده گردید. بدین شکل که در ابتدا تعداد مدارس در مقطع متوسطه شهر اهواز (دخترانه و پسرانه) شناسایی و سپس متناسب با حجم مدارس هر منطقه (۴ منطقه) به صورت تصادفی چند مدرسه انتخاب گردید، در مرحله سوم از هر مدرسه، سه کلاس و سپس از هر کلاس نمونه‌ی آماری به شکل نهایی انتخاب و پرسشنامه‌ی پژوهش به صورت حضوری و بر اساس برنامه‌ی حضور دانش آموزان (علیرغم محدودیت‌های حضور دانش آموزان در ایام شیوع ویروس کووید-۱۹) بین نمونه آماری توزیع و جمع‌آوری گردید.

در این تحقیق، روائی پرسشنامه به روش محتوایی انجام گرفت. بدین صورت که سؤالات پرسشنامه مطابق با فرضیه‌های پژوهش طرح گردید و پس از رؤیت چند تن از متخصصین حوزه علوم اجتماعی، از مناسب بودن آن اطمینان حاصل شد. همچنین از روش آلفای کرونباخ، پایایی پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS24 برای هر یک از پرسشنامه‌ها به صورت مجزا محاسبه گردید و مشخص شد که پرسشنامه‌ها از پایایی لازم برخوردار هستند. برای تعیین روائی سازه‌ای از آزمون تحلیل عامل اکتشافی جهت چرخش واریماکس و مناسب بودن بار عاملی گویه‌ها استفاده گردید. آنالیز یافته‌های پژوهش «در دو سطح آمار توصیفی و استنباطی» صورت گرفت. در سطح آمار توصیفی از «فراوانی، درصد، درصد فراوانی تراکمی و میانگین» و در سطح استنباطی با توجه به نوع متغیرهای پژوهش، آزمون‌هایی نظیر «تحلیل رگرسیون چند متغیره، همبستگی و تحلیل معادلات ساختاری» با استفاده از نرم‌افزارهایی مثل پی‌ال‌اس اسمارت

و اس پی اس اس ۱۵ مورد بررسی قرار گرفت.

داده‌های مورد نیاز از طریق پرسشنامه‌ی استاندارد «عوامل اجتماعی مؤثر بر بزه دیدگی» و «عوامل اقتصادی مؤثر بر بزه دیدگی»، گردآوری شد. در پرسشنامه‌ی این پژوهش، ارزش‌های عددی مقیاس به گونه‌ای تعیین شده که بیشترین یا بالاترین ارزش عددی یا امتیاز به بیشترین تأثیرگذاری و کمترین یا پایین‌ترین ارزش عددی یا امتیاز به کمترین ارزش گذاری تعلق گرفت. بنابراین در این تحقیق، محقق از روش پرسشنامه‌ای با طیف لیکرت استفاده کرده است. در این راستا، «پرسشنامه‌ی استاندارد شامل متغیرهای اجتماعی» شامل ۵ بعد: (اعتماد اجتماعی، همسالان، بعد خانوار، خشونت والدین و طلاق عاطفی)، با ۲۶ گویه است. همچنین پرسشنامه‌ی محقق ساخته شامل: «متغیرهای اقتصادی مرتبط با بزه دیدگی دانش آموزان» شامل ۳ بعد (شغل، درآمد و تحصیلات والدین)، با ۱۲ گویه در نظر گرفته شد. همچنین بر اساس چرخش واریماکس از طریق تحلیل عامل اکتشافی مقادیر ویژه و بارهای عاملی تعیین و گویه‌هایی که بر روی هیچ کدام از شاخص‌ها دارای بار وزنی نبودند از مدل حذف گردید و بر این اساس، روایی پژوهش مورد تأیید نهایی قرار گرفت.

۴- تحلیل تجربی

تجزیه و تحلیل داده‌ها

بررسی و آنالیز داده‌ها برای سنجش صحت و سقم فرضیه، در هر نوع پژوهشی از اهمیت بالایی برخوردار است و تحقیقاتی که بر اساس جمع‌آوری دیتا باشند، از مهم‌ترین بخش‌های آن، تجزیه و تحلیل دقیق و اصولی است. بنابراین در پژوهش حاضر، داده‌های خام با استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی آماری SPSS و PLS-SMART مورد آنالیز قرار گرفتند. در بخش آمار، استنباطی برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده جهت سنجش دقیق فرضیات پژوهش پس از تعیین پارامتریک یا غیر پارامتریک بودن داده‌ها بر اساس آزمون «کلموگروف اسمیرنوف»، بر حسب نیاز و اولویت از آزمون‌هایی نظیر: همبستگی‌های چندگانه، رگرسیون ترتیبی، تحلیل واریانس و تحلیل معادلات ساختاری چندگانه (sem) استفاده شده است.

نتایج توصیفی متغیرها

یافته‌های توصیفی تحقیق مربوط به پاسخگویان، بیانگر این است که حدود ۵۴ درصد (۲۰۹ نفر) از پاسخگویان مورد مطالعه دختر و ۴۶ درصد از این پاسخگویان پسر هستند (۱۷۵ نفر). همچنین، ۳۸/۲ درصد (۱۴۶ نفر) از پاسخگویان مورد مطالعه در گروه سنی ۱۳-۱۵ و ۳۴/۶ درصد از این نمونه آماری در گروه سنی ۱۵-۱۷ سال (نفر ۱۳۳) و ۲۷/۲ درصد (۱۰۵ نفر) در گروه سنی ۱۸ سال و بالاتر قرار دارند. همچنین در خصوص رشته‌ی تحصیلی ۳۹/۱ درصد (۱۵۰ نفر) در رشته‌ی علوم انسانی، ۳۴/۴ درصد (۱۳۲ نفر) در رشته‌ی تجربی و ۲۶/۵ درصد (۱۰۲ نفر) در رشته‌ی ریاضی و فیزیک اشتغال به تحصیل داشتند. در خصوص نوع مدرسه‌ی انتخابی دانش‌آموزان نیز باید گفت که، ۴۲/۴ درصد (۱۶۳ نفر) در مدارس دولتی و ۴۷/۶ درصد (۲۲۱ نفر)، در مدارس غیردولتی مشغول به تحصیل بودند.

جدول ۱. آمار توصیفی شرکت‌کنندگان در مورد متغیرهای اصلی

متغیر	تعداد	دامنه	حداقل	حداکثر	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
عوامل اقتصادی	۳۸۴	۱۲۴	۶۸	۱۱۴	۶۶/۳۹	۱/۵۲	۰/۴۱۲	۱/۱۶
عوامل اجتماعی	۳۸۴	۸۹	۶۳	۱۲۹	۶۹/۱۰	۱/۱۵	۰/۱۵۳	۰/۲۱۵
بزه دیدگی	۳۸۴	۱۱۴	۵۹	۱۰۲	۶۸/۰۳	۱/۰۹	۰/۲۱۸	۱/۶۲

ابعاد سه‌گانه‌ی مدل تحقیق (بزه دیدگی دانش‌آموزان، عوامل اجتماعی و عوامل اقتصادی) مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفت، با توجه به جدول شماره ۱ می‌توان ادعا کرد که هر سه متغیرهای مورد مطالعه، از نمره بالاتر از حد متوسط برخوردار هستند (بر حسب میانگین). قابل ذکر است که متغیر بزه دیدگی با میانگین ۶۸/۰۳ دارای بالاترین میزان است. همچنین می‌توان نتیجه گرفت که دیگر ابعاد تحقیق (عوامل اجتماعی و عوامل اقتصادی) در مقایسه با عوامل اقتصادی، به ترتیب از مقدار میانگین کمتری برخوردار هستند.

روابط بین متغیرها و نتایج تحلیل استنباطی

جدول ۲. ضرایب رگرسیون به ازای عوامل اجتماعی و اقتصادی بر بزه دیدگی دانش آموزان

VIF	p-value	t	ضرایب استاندارد بتا	متغیر درون داد	متغیر برون داد
۱/۰۰۰	۰.۰۰۱	۵/۳۲	۰/۹۹۸	بزه دیدگی	عوامل اجتماعی
۱/۰۰۰	۰.۰۰۰	F=829/10	R Square=-0/995	R =0/998	
۱/۰۰۰	۰.۷۰۹	۸/۱۰۸	-۰/۰۲۰	بزه دیدگی	عوامل اقتصادی
۱/۰۰۰	۰.۷۰۹	F=0/139	R Square=-0/00	R =0/20	

جدول شماره ۲، معادله رگرسیون رابطه‌ی میان عوامل اجتماعی با متغیر بزه دیدگی را به تصویر می‌کشد. مقدار ضریب همبستگی چندگانه میان متغیرهای ذکر شده برابر ۰/۹۹۸ است. مقدار ضریب تعیین ۰/۹۹۵ بیان‌کننده تبیین ۹۹ درصد از واریانس متغیر بزه دیدگی در جمعیت مورد مطالعه است. حداکثر مقدار ضریب تعیین عدد ۱ و حداقل آن عدد ۰ است. هر چه مقدار ضریب تعیین به عدد ۱ نزدیک‌تر باشد «برازندگی مدل علی نظری» از این مقدار هم بیشتر است. مقدار $F=829/10$ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۰۱ نشان‌دهنده تأثیر عوامل اجتماعی بر بزه دیدگی دانش آموزان است و بر این اساس می‌توان گفت که مدل پژوهش تأیید می‌شود. از طرف دیگر، مقدار ضرایب مثبت بتا نشان می‌دهد که عوامل اجتماعی بر بزه دیدگی دانش آموزان تأثیر «مستقیم و معنی‌دار دارد». همچنین مقدار VIF نیز در حد عدد ۱/۰۰۰ می‌باشد. حدود تolerانس برای مقدار تورم واریانس اگر بیشتر از عدد ۱ باشد نشانگر اختلال در هم خطی بودن معادله است. همچنین، معادله‌ی رگرسیون رابطه‌ی میان عوامل اقتصادی با متغیر بزه دیدگی دانش آموزان را نشان می‌دهد. مقدار ضریب همبستگی چندگانه میان متغیرهای ذکر شده برابر ۰/۲۰ است. مقدار ضریب تعیین ۰/۰۰۰ بیان‌کننده عدم تبیین واریانس متغیر عوامل اقتصادی در جمعیت نمونه است. مقدار $F=0/139$ و سطح معنی‌داری ۰/۷۰۹ بیان‌کننده «عدم تأثیر عوامل اقتصادی بر متغیر بزه دیدگی دانش آموزان» است.

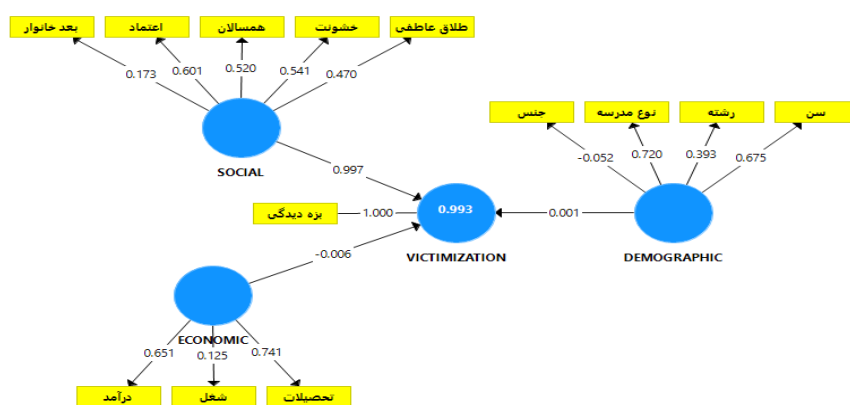
مدل‌سازی معادلات ساختاری فرضیات پژوهش

روش مدل‌سازی معادلات ساختاری^۱ (حداقل و حداکثر مربعات جزئی) روشی است

^۱ SEM

که بر اساس آن مدل سازی ارتباط بین چندین متغیر مستقل یا وابسته، به مجموعه ای از سؤالات مرتبط را با هم در قالب یک سازه مورد بررسی و ارزیابی قرار می دهند. مدل یابی معادلات ساختاری به ارزیابی وضعیت مدل ساختاری و ارزیابی مدل اندازه گیری می پردازد. این روش به صورت های مختلف قابلیت خروجی دارد.

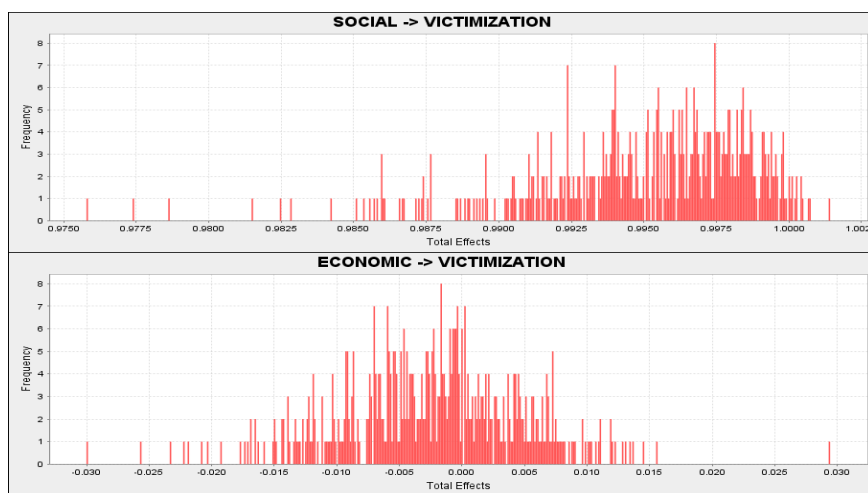

نمودار ۲. مدل معادلات ساختاری مربوط به تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی و جمعیتی بر بزه دیدگی دانش آموزان

یافته های نمودار شماره ۲، نشان می دهد که عوامل اجتماعی بیشترین تأثیر بر بزه دیدگی دانش آموزان داشته است. همچنین خروجی مدل بر اساس ضریب معناداری متغیرهای پژوهش، بیانگر معنی دار بودن رابطه ی بین عوامل اجتماعی و جمعیت شناختی بر روی بزه دیدگی دانش آموزان است. ضرایب رگرسیون استاندارد شده و ضرایب مسیر، نشانگر میزان تأثیر متغیر عوامل اجتماعی بر روی متغیر وابسته است (۰/۹۹۷) و هرچه قدر این مقدار به عدد ۱ نزدیک تر باشد نشان دهنده ی ارتباط مستقیم و قوی و اگر به ۱- نزدیک باشد تأثیر قوی و معکوس دارد. بنابراین در حالت استاندارد شده می توان گفت عوامل اجتماعی و جمعیت شناختی به ترتیب بر متغیر وابسته ی بزه دیده گی دارای ارتباط مثبت و مستقیم است. همچنین متغیر عوامل اقتصادی (شغل، تحصیلات و درآمد والدین)، بر متغیر وابسته ی بزه دیدگی دارای عدم ارتباط با متغیر بزه دیدگی است (۰/۰۰۶-). همچنین بارهای عاملی (مقادیر ویژه) استاندارد شده در این مدل بالاتر از ۰/۴۰

هستند، بنابراین بارهای عاملی با شاخص موردنظر از مقدار ویژه مناسب برخوردارند. بنابراین، ضرایب و تحلیل مسیر فوق، بیانگر تطبیق و همخوانی سازه نظری با مدل تجربی در پژوهش حاضر دارد.

بدین ترتیب «اثرات کل» مربوط به تأثیر متغیرهای اقتصادی و اجتماعی بر متغیر بزه دیده گی در قالب نمودار ذیل قابل رؤیت و مقایسه است. بنابراین در راستای تکمیل نمودار شماره ۲، کاملاً مشهود است که تأثیرات مربوط به متغیر عوامل اجتماعی برخلاف متغیر عوامل اقتصادی و نزدیک شده به عدد ۱ در نمودار شماره ۳ قابل رؤیت است.

نمودار شماره ۳. اثرات کل عوامل اقتصادی و اجتماعی بر بزه دیده گی دانش آموزان

جدول ۳. مدل ارتباط تأثیر عوامل اجتماعی، اقتصادی بر بزه دیدگی

اثر غیرمستقیم	اثر مستقیم	به متغیر	ضرایب مسیر از متغیر
.۷۲۲	۰/۹۹۸		عوامل اجتماعی بر بزه دیدگی
-۰/۰۰۴	-۰/۰۰۶		عوامل اقتصادی بر بزه دیده گی

با در نظر گرفتن نتایج جدول ۳ نتایج نشان می دهد که تأثیر سازه ای متغیر عوامل اجتماعی (برخلاف متغیر عوامل اقتصادی) بر متغیر وابسته بزه دیدگی در سطح معنی داری ۹۵٪ مورد تأیید واقع شد. همچنین نتایج نشان می دهد که مقادیر شاخص اعتبار حشو مربوط به متغیرهای عوامل اجتماعی مثبت و بزرگ تر از صفر می باشد. بنابراین می توان گفت که اعتبار مدل قابل قبول است. همچنین ضرایب مذکور نشان می دهد نقش عوامل

اقتصادی به‌عنوان متغیر مستقل در رابطه با بزه دیدگی دانش‌آموزان در دو حالت مستقیم و غیرمستقیم منفی و بی‌اثر است.

ارزیابی برازش مدل^۱

جدول ۴. برازش مدل بر اساس تحلیل مدل ساختاری

نام آزمون	توضیحات	مقادیر قابل قبول	مقادیر به‌دست آمده
Chi-square	کای اسکوار نسبی	< ۳	۱۳/۲۱
RMSE ^۲	شاخص ریشه‌ی میانگین مربعات خطای برآورد	< ۰/۰۵	۰/۰۲۵
GFI ^۳	شاخص برازندگی تعدیل یافته	> ۰/۱	۰/۴۲۵
SRMR ^۴	شاخص ریشه میانگین مربعات باقیمانده	< ۰/۰۵	۰/۰۰۶
NFI ^۵	شاخص برازش نرم	> ۰/۹	۱/۰۲۳
CFI ^۶	شاخص برازش مقایسه‌ای	> ۰/۹	۱/۰۱۲

با توجه به جدول شماره ۴، مقدار RMSEA برابر با ۰/۰۲۵ است، با توجه به اینکه کمتر از ۰/۰۵ است نشان می‌دهد «میانگین مجذور خطاهای مدل» مناسب ارزیابی می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که مدل پژوهش قابل تأیید است. چون این شاخص «ریشه میانگین مربعات خطای برآورد» است. اگر مقدار این شاخص کوچک‌تر از مقدار ۰/۰۵ باشد می‌توان گفت برازندگی مدل خوب است. همچنین مقدار کای اسکوار نسبی بزرگ‌تر از عدد استاندارد ۳ قرار دارد. شاخص‌های CFI و NFI نیز از مقدار ۰/۹ و GFI ۰/۴۲۵ از مقدار ۰/۱۰ بیشتر است که نشان‌دهنده این مطلب است که مدل اندازه‌گیری مربوط به متغیرهای تحقیق، مناسب و قابل قبول است. چون شاخص نیکویی برازش (GFI) برای ارزیابی برازش مدل استفاده می‌شود. شاخص ریشه میانگین مربعات باقیمانده به معنی «ریشه میانگین مجذور باقیمانده» است. هرچه این معیار به عدد صفر نزدیک‌تر باشد «نیکویی برازش مدل» هم بالاتر است. این شاخص ریشه میانگین مربعات باقیمانده استاندارد شده است و اگر مقدار آن کمتر از ۰/۰۵ باشد، مناسب ارزیابی می‌شود.

¹ MODEL FIT

² Root Mean Square Error of Approximation

³ Goodness of fit index

⁴ Root Mean Square Residual

⁵ Normed Fit Index

⁶ Comparative Fit Index

جدول ۵. مدل یابی مسیر: تأثیرات مستقیم

P-value	F	T Statistics	Path coefficients	مسیر ^۱	
۰/۰۰۰	۲۲/۰۴	۲/۵۲	۰/۶۰۱	اعتماد - بزه دیدگی	عوامل اجتماعی
۰/۰۰۱	۱۴/۱۹	۱/۰۱	۰/۵۲۰	همسالان - بزه دیدگی	
۰/۰۰۰	۲۹/۴۲	۱/۹۱	۰/۱۷۳	بعد خانوار - بزه دیدگی	
۰/۰۰۱	۳۱/۱۷	۲/۳۶	۰/۵۴۱	خشونت - بزه دیدگی	
۰/۰۰۰	۲۵/۰۷	۱/۷۱	۰/۴۷۰	طلاق عاطفی - بزه دیدگی	
۰/۰۶۵	۱۲/۶۸	۰/۵۸	۰/۶۵۱	درآمد - بزه دیدگی	عوامل اقتصادی
۰/۱۲۵	۱۲/۵۲	۰/۴۹	۰/۱۲۵	شغل - بزه دیدگی	
۰/۰۶۴۲	۳۰/۲۵	۰/۵۶۵	۰/۷۴۱	تحصیلات - بزه دیدگی	
۰/۰۰۰	۱۲/۴۳	۱/۸۴	۰/۳۹۳	رشته تحصیلی - بزه دیدگی	عوامل جمعیتی
۰/۰۰۰	۶۱/۲۳	۱/۴۲	۰/۷۲۰	نوع مدرسه - بزه دیدگی	شناختی
۰/۰۰۱	۱۴/۱۲	۲/۳۲	۰/۳۹۳	سن - بزه دیدگی	
۰/۰۰۲	۲۵/۳۲	۱/۲۳	۰/۶۷۵	جنس - بزه دیدگی	

با در نظر گرفتن نتایج جدول شماره ۵، مدل یابی مسیر و تأثیرات مستقیم مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد که تمام ابعاد مربوط به متغیر اجتماعی (اعتماد، همسالان، بعد خانوار، خشونت و طلاق عاطفی) در سطح ۰/۰۵ دارای رابطه‌ی معنی‌دار و مثبت با متغیر وابسته‌ی بزه دیده‌گی است، ولی ارتباط ابعاد مربوط به متغیر اقتصادی

^۱ path

(شغل، تحصیلات و درآمد) بر متغیر بزه دیده گگی با مقدار ارزش پی بالاتر از ۰/۰۵ تائید نشد. همچنین متغیرهای جمعیت شناختی (سن، جنس، رشته‌ی تحصیلی و نوع مدرسه) با متغیر وابسته‌ی بزه دیده گگی در سطح خطای ۰/۰۵ دارای ارتباط معنی‌دار هستند. در خصوص نتایج آزمون فرضیات می‌توان گفت که، مدل اشباع‌شده^۱ مدلی است که در آن پارامترهای تخمین زده‌شده^۲ با نقاط داده^۳ برابر است. در این راستا، واریانس‌های تبیین نشده (جملات خطا یا خطای برآورد) به همدیگر متصل شده‌اند. بنابراین تخمین و سنجش مدل مطابق با اعداد موجود در جدول برای تخمین واریانس‌های تبیین نشده مناسب ارزیابی می‌شوند.

جدول ۶. خلاصه‌ی پیش‌بینی سه متغیر اصلی بزه دیدگی، عوامل اجتماعی و عوامل اقتصادی

نام متغیر	RMSE	MAE	Q2-PREDICT
عوامل اجتماعی	۰/۲۱۹	۰/۱۷۲	۰/۹۵۷
عوامل اقتصادی	۰/۱۲۱	۰/۱۱۴	۰/۴۱۵
بزه دیده گگی	۰/۶۲۵	۰/۵۵۸	۰/۹۹۲

میانگین مجموع مربعات خطا (RMSE^۴)، یک نوع خطا برای کشف خطای میانی است که موقعیت نزدیک و بهتر را نشان می‌دهد. بنابراین بر حسب دستور PLS-Predict، تمام متغیرهای جدول، کمترین فاصله را با همدیگر دارند. یعنی بهترین موقعیت خطوط متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و بزه دیدگی، یعنی کمترین مقدار RMSE، در خطوط ترسیمی دیده می‌شود. بنابراین چون اعداد به دست آمده در هر سه متغیر اجتماعی، اقتصادی و بزه دیدگی، از یک سوم فاصله بین منحنی میزان‌های مورد انتظار کمتر است، پس تولید DEM با دقت مناسبی در این متغیرها انجام گرفته است. همچنین مقادیر مطلق خطا (MAE^۵)، به جهت مقایسه‌ی قدرت پیش‌بینی، بهترین روش معیار میانگین قدر مطلق خطا به کار گرفته شده است. که در این روابط، خطاهای پیش‌بینی شده مربوط به سه متغیر، تولید DEM با مقادیر به ترتیب ۰/۱۷۲، ۰/۱۱۴ و ۰/۵۵۸ محاسبه گردید (تفاوت

¹ Saturated Model

² estimated parameters

³ data points

⁴ Root mean square error

⁵ Mean absolute error

مقادیر پیش‌بینی شده و مقادیر واقعی). این تفاوت مقادیر پیش‌بینی از واقعیت در هر سه متغیر اجتماعی، اقتصادی و بزه دیدگی به ترتیب برابر با ۰/۹۵۷، ۰/۴۱۵ و ۰/۹۹۲ مطابق دستورالعمل Q2-PREDICT در خروجی نرم‌افزار PLS-SMART می‌باشد.

۵- نتیجه‌گیری

مطابق با یافته‌های پژوهش، عوامل اجتماعی (اعتماد، همسالان، بعد خانوار، خشونت و طلاق عاطفی) بر بزه دیدگی دانش آموزان تأثیرگذار است و مقدار ضرایب مثبت بتا نشان می‌دهد که این تأثیر «مستقیم و معنی‌دار است». مدل معادلات ساختاری نیز نشان داد که تمام ابعاد مربوط به متغیر اجتماعی (اعتماد، همسالان، بعد خانوار، خشونت و طلاق عاطفی) در سطح ۰/۰۵ دارای رابطه‌ی معنی‌دار و مثبت با متغیر وابسته‌ی بزه دیده‌گی است. یافته‌های این بخش با نظریات: اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۷)، چاوشی و همکاران (۱۳۹۷)، فاطمی و همکاران (۱۳۹۵)، غفاری و همکاران (۱۳۹۵)، قریشی و همکاران (۱۳۹۵)، فیروزجائی و همکاران (۱۳۹۳)، مهدوی و همکاران (۱۳۹۱)، جلایی پور و همکاران (۱۳۸۷)، در بخش پیشینه‌ی پژوهش، دارای تطابق و هم‌نوازی است. چرا که، مهم‌ترین عوامل اجتماعی مؤثر بر بزه‌کاری دانش آموزان را باید در نهادهای خانواده، مدرسه و محیط آموزشی، جستجو کرد. در این راستا، مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بزه دیدگی دانش آموزان در نابودی سرمایه‌ی اجتماعی و اعتماد است. بنابراین نظارت والدین، انسجام خانواده و دل‌بستگی به خانواده، می‌تواند بر عدم بزه دیدگی آنان اثر حمایتی داشته باشد. چرا که مهم‌ترین عامل اجتماعی مؤثر بر بزه دیدگی دانش آموزان، اعتیاد، خشونت و عدم کنترل والدین است. در این راستا و مطابق با نظریه‌ی فرآیند و کنترل اجتماعی، دانش‌آموزانی که خویش‌داری قوی دارند، پیوند اجتماعی آن‌ها نیز قوی است. چرا که این نظریه، بزه دیدگی دانش آموزان را بر اساس جامعه‌پذیری آنان طبقه‌بندی می‌کنند. در تکمیل بحث عوامل اجتماعی مرتبط با بزه دیدگی دانش آموزان، فاطمی (۱۳۹۴)، عوامل خشونت والدین، استعمال مواد مخدر والدین، روحیه‌ی نندالیستی، نابسامانی‌های خانوادگی، ضعف جامعه‌پذیری، نبود قوانین حمایتی، نابسامانی‌های اجتماعی و ویژگی‌های فیزیولوژیکی را بر بزه دیدگی آنان مؤثر و مرتبط دانست.

بر حسب یافته‌های پژوهش، مقدار ضریب تعیین نشان‌دهنده عدم تبیین واریانس متغیر عوامل اقتصادی (شغل، تحصیلات و درآمد والدین)، در متغیره وابسته بزه دیده گی است. یافته‌های این بخش با نظریات: ساداتی و همکاران (۱۳۹۷)، برکویتز^۱ (۲۰۲۰)، هوانگ^۲ (۲۰۲۱)، تطابق و هم‌نوایی دارد. چراکه، با کنترل وضعیت اجتماعی - اقتصادی (به صورت مختلط)، بزه دیده گی دانش آموزان هم قابل کنترل و پیش‌بینی است، چرا که بزه دیدگی با رضایت از زندگی و احساسات مثبت نوجوانان در ارتباط است نه با عوامل صرف اقتصادی نظیر شغل، درآمد و تحصیلات والدین دانش آموزان (رجوع به نتایج یافته‌ها در جدول شماره ۵). همچنین **نظریه تضاد و نظریه تلفیقی هیرشی** بر این باور است که ساختار اقتصادی و اجتماعی جامعه، به صورت توأم با هم، رفتار افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به خصوص اینکه فرآیندهای جامعه‌پذیری مثل نهادهای خانواده و آموزش و پرورش را در درون ساختار اقتصادی و اجتماعی توضیح می‌دهند. بنابراین اهمیت و کیفیت رابطه‌ی دانش آموزان با پدر به عنوان یک عامل محافظتی (مالی و معنوی) در برابر هرگونه بزه و آسیب حمایت می‌کند. همچنین از زاویه‌ی دیگر، الستی و همکاران (۱۳۸۵)، علت بزه دیدگی را در بوم‌شناختی اجتماعی و محیط مدرسه می‌دانند. همچنین خروجی مدل بر اساس ضریب معناداری متغیرهای پژوهش، بیانگر معنی دار بودن رابطه‌ی بین عوامل جمعیت شناختی بر روی بزه دیدگی دانش آموزان است. چرا که، تمام متغیرهایی جمعیت شناختی (سن، جنس، رشته‌ی تحصیلی و نوع مدرسه) با متغیر وابسته‌ی بزه دیده گی در سطح خطای ۰/۰۵ دارای ارتباط معنی دار هستند. یافته‌های این بخش با نظریات، ژااو^۳ و همکاران (۲۰۲۱)، ژااو^۴ و همکاران (۲۰۲۱)، در بخش پیشینه‌ی تحقیق و نظریات خشونت خانگی ویلیام گود در بخش چارچوب نظری مطابقت دارد. چرا که، جو مدرسه با بزه دیدگی نوجوانان دارای ارتباط است و نقش نهادهای آموزشی و تربیتی در این خصوص برای نوجوانان حائز اهمیت است. بر این اساس نوجوانانی که از حمایت والدین و مدرسه برخوردار هستند کمتر مورد قربانی بزه قرار می‌گیرند. در این راستا، **نظریه‌ی خشونت خانگی نشان داد** که بزه دیدگی

¹ Berkowitz

² huang

³ zhao

⁴ zhao

نوجوانان دانش آموز غالباً خروجی خشونت خانگی است. ویلیام گود مسئله‌ی بزه کاری نوجوانان دانش آموز را از دیدگاه‌های مختلف جمعیت شناختی مثل ساختارگرایی مورد بررسی قرار داد. همچنین بر اساس تئوری نوع زندگی، افراد ممکن است بزه دیده جرم شوند به دلیل اینکه نوع زندگی آن‌ها امکان اینکه در معرض ارتکاب جرم قرار گیرند را افزایش داده است. مثلاً دانش‌آموزانی که شب‌های زیادی را در هر هفته به میهمانی می‌روند و از مواد مخدر استفاده می‌کنند امکان بیشتری است که متحمل جرائم خشونت‌آمیز گردند نسبت به کسانی که از چنین زندگی اجتناب می‌کنند (الستی و همکاران، ۱۳۸۵).

پیشنهادات

احتمال بزه دیدگی، عملکردی است که به انگیزه مجرمانه و رفتار بالقوه بزه دیدگان مربوط است و این به نظر می‌رسد که راه مورد اطمینانی برای درک جرم و خصوصیات بزه دیدگی و پیش‌بینی نمودن خطر بزه دیدگی در دانش‌آموزان به‌عنوان آینده‌سازان جامعه است. بنابراین پیشنهاد می‌شود که در تحقیقات آتی به‌صرف بزه دیده گی نوجوانان در محیط مدرسه و یا محیط آنلاین و مجازی مدرسه پرداخته شود.

سپاسگزاری

ضمن تشکر از همکاری آموزش و پرورش استان خوزستان و دانشگاه پیام نور در زمینه‌ی مساعدت در جمع‌آوری داده‌ها می‌توان گفت که نتایج پژوهش حاضر با توجه به کاربردی بودن، در سازمان‌هایی نظیر نیروی انتظامی، وزارت کشور و آموزش و پرورش قابلیت بهره‌برداری خواهد داشت.

منابع

- الستی، ساناز، حسن‌پور، معصومه (۱۳۸۵)، بزه دیده شناسی و پیشگیری از بزه دیدگی، فصلنامه دادرسی، شماره ۵۶، ۲۴-۲۷.
- جلالی پور حمیدرضا، حسینی نثار، مجید (۱۳۸۷)، عوامل اجتماعی مؤثر بر بزه‌کاری نوجوانان در رشت، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی ویژه‌نامه پژوهش‌های اجتماعی، ۸ (۲)، ۷۷-۱۰۲.
- اسکندری چراتی، آذر (۱۳۹۶)، بررسی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر بزه‌کاری نوجوانان (مطالعه موردی: نوجوانان پسر ۱۳ تا ۱۹ سال شهر آزادشهر)، فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۴ (پیاپی ۳۴)، ۱۸۵-۲۰۶.
- غفاری، داریوش، مرادی، علی (۱۳۹۵)، عوامل مرتبط با بزه‌کاری نوجوانان با تأکید بر نقش خانواده در شهر کرمانشاه، زن و مطالعات خانواده، ۹ (۳۳)، ۱۱۳-۱۴۰.
- عبدالهی، اسماعیل، حسینی، فرزاد، مطهری زاده، یاسین (۱۳۹۷)، عوامل اجتماعی مؤثر در بزه‌کاری نوجوانان شهر کازرون و راه‌های پیشگیری از آن، تمدن حقوقی (دوفصلنامه)، ۱ (۱)، ۱۱۳-۱۳۰.
- حیدرنژاد، کیوان و زارع جعفری، غلامرضا (۱۳۹۶)، پیشگیری از بزه دیدگی اطفال و نوجوانان در حقوق ایران، کنفرانس ملی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، کازرون.
- میرحسینی، زهرا، صادقی فسایی، سهیلا (۱۳۹۰)، بررسی عوامل مؤثر بر بزه دیدگی زنان شهر تهران، زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۱ (۳۲)، ۳۵-۶۲.
- صفاری، علی، ایمانی، مهرانوش (۱۳۹۹)، تأثیر بزه‌دیدگی اطفال و نوجوانان بر بزه‌کاری و پیشگیری از آن، فصلنامه علمی رهیافت پیشگیری از جرم، ۳ (۲)، ۱۵۱-۱۷۸.
- چاووشی، محمدصادق، کرامتی معز، هادی (۱۳۹۷)، پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در آموزه‌های قرآنی، فصلنامه‌ی مطالعات قرآنی، ۹ (۳۵)، ۱۴۵-۱۶۴.
- کرامتی معز، هادی، میرخلیلی، سید محمود، عالی پور، حسن، شیدائیان، مهدی (۱۳۹۸)، پیوند گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی و بزه دیدگی نوجوانان (مطالعه موردی دانش آموزان بین ۱۲ تا ۱۵ سال منطقه پنج شهر تهران)، فصلنامه علمی تحقیقات

حقوقی بین‌المللی، ۱۲(۴۵)، ۱-۲۷.

- مهدوی، محمود، اختری، نیکزاد، اختری، نیکزاد (۱۳۹۱)، خانواده، کنترل اجتماعی و پیشگیری از بزهکاری اطفال و نوجوانان، فصلنامه علمی مطالعات پیشگیری از جرم، ۱۳۹۱(۲۵)، ۹۵-۱۱۴.

- عباچی، مریم (۱۳۹۸)، پیشگیری از بزه دیدگی مجدد، مجموعه مقالات همایش ملی پیش‌گیری از جرم، دفتر تحقیقات کاربردی پلیس ناجا.

- نیک بخش، بهرام (۱۴۰۰)، مدل یابی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی آنلاین بر سلامت روانی - اجتماعی با تأکید بر مطالعات درون فرهنگی، فصلنامه مطالعات میان فرهنگی، ۱۶(۴۹)، ۱۵۷-۱۸۷.

-Anderson, A. L (2012), Individual and Contextual Influences on Delinquency: The Role of The Single-Parent Family, Journal of Criminal Justice, 30, 575-587.

-Bette L. Bottoms, Cynthia J. Najdowski, Gail S. Goodman (2009), Children as victims, witnesses and offenders, The Guilford press.

-Berkowitz, O (2020), Students' physical victimization in schools: The role of gender, grade level, socioeconomic background and ethno cultural affiliation, Children and Youth Services Review, Volume 114, July 2020, 105048

-Chung, H. L. & Steinberg, L (2006), Relations Between Neighborhood Factors, Parenting Behaviors, Peer Deviance, and Delinquency Among Serious Juvenile Offenders, Developmental Psychology, Vol. 42, No. 2, 319-331.

-Hong, J. Dorothy, A. Lee, S. H. Delara, W. Min lee, j (2021), Adolescent bullying victimization and psychosomatic symptoms: Can relationship quality with fathers buffer this association? Journal of Affective Disorders, Volume 295, 1 December 2021, Pages 1387-1397.

-Huang, l (2021), Bullying victimization, self-efficacy, fear of failure, and adolescents' subjective well-being in China, Children and Youth Services Review, Volume 127, August 2021, 106084

-Krisberg Barry and Angela M. Wolf (2005), juvenile offending, oxford University Press. Choo, W. -Y.; Dunne, M. P.; Marret, M. J.; Fleming M.

& Wong, Y. L (2011), Victimization experiences of adolescents in

Malaysia, Journal of Adolescent Health, 49(6), pp 627-634.

-Timothy.O.Peresioc.O. Stephany,C (2021), Association Between Bully Victimization and Vaping Among Texas High School Students, Volume 61, Issue 6, December 2021, Pages 910-918

-Zhao,Z. Liy,J. Nie,Q.Teng,Z. Ceng,J. Zhang,D (2021), School climate and bullying victimization among adolescents: A moderated mediation model, Children and Youth Services Review, Volume 131

